

*Др Слободан Орловић, доцент
Правног факултета у Новом Саду*

ПРИКАЗ НАСТАВНИХ ПРЕДМЕТА ИЗ УСТАВНОПРАВНЕ МАТЕРИЈЕ – ЦИЉ, ИСХОД И САДРЖАЈ ПРЕДМЕТА

Сажетак: У раду су обрађени циљ, исход и садржај уставног права и других наставних предмета из уставноправне материје који се изучавају на државним правним факултетима у Републици Србији и Републици Српској и на Криминалистичко-полицијској академији у Београду. Обрада, пре свега, садржаја ових наставних предмета је наставак раније објављеног рада о неким формалним подацима о предметима. Рад указује на потребу критичког приступа уставном систему који је, као део или целина, тема наставних предмета из уставноправне материје. Таквим научним приступом уставни систем може постати складнији и функционалнији што ће утицати и на квалитет наставних предмета.

Кључне речи: *наставни предмет, циљ, исход, садржај, уставно право.*

1. УВОД

У овом раду упоредним начином приказани су *циљ, исход и садржај* наставних предмета који се изучавају унутар уставноправне материје на државним правним факултетима у Републици Србији и Републици Српској и на Криминалистичко-полицијској академији у Београду.¹ Анализа циља, исхода и посебно садржаја наставних предмета из уставноправне

¹ Подаци за овај рад су електронском поштом достављени од стране предметних наставника и сарадника.

материје је наставак раније објављеног рада у коме су обрађени углавном формални подаци о тим бројним наставним предметима.²

Поред бројности (24)³, наставне предмете уставноправне области карактерише и њихова формална неуједначеност. Ове разлике су у вези са статусом (обавезан или изборни), нивоом студија на којем се изводе (основне, мастер, докторске), бројем кредита (већи или мањи ЕСПБ), дужином наставе (један или два семестра), облицима провере знања (колоквијум, парцијални испит...), што донекле утиче и на неистоветност садржаја наставних предмета. На страну то што се под различитим именом заправо „крије“ исти садржај и исти наставни предмет, на пример – *Уставна заштитна људских права* и *Људска права*. Ипак, направљена је каква-таква класификација наставних предмета са циљем увођења реда и прегледности у ову масу наставних предмета. Посматрање и анализа садржаја наставних предмета заправо омогућују да неке од њих издвојимо као типичне.

За потребе акредитације студијских програма, у складу са важећим законима и подзаконским правним актима, прописана је форма силабуса наставних предмета која се састоји од неколико елемената. Тај образац се, поред назива наставног предмета, имена наставника, статуса, оцењивања и других формалних података о предмету, састоји и од делова који се односе на циљ, исход и садржај предмета. Ова три елемента наставног предмета биће наведена у наставку рада.

Анализа *садржаја* наставног предмета упоређивањем његових тема и/или области, може створити слику о нивоу стандардизације и систематичности садржине тог предмета на различитим факултетима. Али ова, обимом и дубином, ограничена анализа даје више квантитативну, а мањим делом квалитативну страну садржаја наставних предмета. Но и то је део науке и научног сазнања који нам открива уставноправну реалност, однос између субјективне спознаје и објективне стварности.⁴

Садржај наставног предмета мора испунити бар два задатка – мора да досегне високошколски научни ниво, као и да буде користан и интересан-

² С. Орловић, Н. Рајић, „Упоредни приказ наставних предмета из уставноправне материје“, *Правна ријеч* 22/2010, 197-205.

³ *Уставно право, Парламентарно право, Локална самоуправа, Право локалне самоуправе, Изборно право, Изборно и парламентарно право, Уставно судство, Судска контрола уставности, Уставно судство – одабране теме, Људска права, Уставна заштитна људских права, Уставно право и заштитна људских права, Нови уставни систем Србије, Политички систем, Упоредни политички системи, Савремени политички системи, Упоредно уставно право, Упоредно уставно право земаља Европске уније, Теорија федерализма, Право одбране, Уставно право – теорија конституционализма и уставне институције, Организација и одговорност власти, Уставно право – одабране теме, Писани рад из уставног права.*

⁴ Вид. М. Печујлић, В. Милић, *Методологија друштвених наука*, Београд 1995, 5.

тан, такав да задовољи очекивања студената. Садржај позитивног наставног предмета, какво је уставно право на пример, зависи и од правнотехничког квалитета уставних и других правних норми. Ако су те норме јасне, прецизне, гипке,⁵ онда је наставни предмет погоднији да оствари бољи резултат када је у питању стицање знања студената.

Наставни предмет се посматра, анализира и изучава да би се остварио *циљ* предмета – стекла одређена (научна) спознаја. Стога је одређивање тј. дефинисање циља наставног предмета нужност и можда први корак у правцу теоријског и практичног сазнања о поједином наставном предмету - прво о уставном праву, а потом и о другим изведеним предметима унутар уставноправне материје. *Исход* наставног предмета није друго до остварење његовог циља. Исход наставног предмета је стечено теоријско и практично знање о предмету, подобно за даља истраживања, анализе, осавремењивања, ради побољшања самог предмета.

Само наставни предмети из уставноправне материје који одговарају времену и околностима позитивно утичу на функционалност уставног поретка. Отуда садржај наставних предмета, на првом месту уставног права, јесте нешто што се мора мењати и осавремењивати надоградњом „класичног“ садржаја уставног права.

Углавном се сматра да наставни предмет уставно право има две велике теме (садржине) које изучава: организацију власти и људска права. Теме у вези са организацијом власти обрађују питања која се тичу положаја и међусобног односа органа јавне (државне) власти, док се у материји људских права изучава правни однос појединца и јавног ауторитета (државног органа, државе). Отуда садржинске разлике у наставном предмету уставно право који се изводи на државним правним факултетима универзитета у Београду, Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, Приштини са седиштем у Косовској Митровици, Бањој Луци, Источном Сарајеву и на Криминалистичко-полицијској академији у Београду, нису нити могу бити велике. Програми наставних предмета (*syllabus*-и) на овим факултетима не могу бити ни истоветни јер се на два факултета изучава уставно право друге државе, Босне и Херцеговине, односно Републике Српске. Али ни садржај уставног права и других наставних предмета из уставноправне материје на државним факултетима у Србији није потпуно исти, већ постоје разлике, од факултета до факултета, а посебно када се предмет изучава на различитим нивоима студија.

Уставноправна материја и посебно садржина уставног права чини основ целокупног правног система државе, а највише јавног права. Стога су прихватљиве само мање разлике како у садржају наставног предмета уставно право, тако и у осталим из њега произашлим предметима.

⁵ Вид. Р. Д. Лукић, *Методологија права*, Београд 1995, 175-176.

Анализа садржаја наставних предмета из уставноправне материје указује на више научних метода који се користе у изучавању: нормативни, догматички, историографски, упоредни и други методи. Поред тога, из садржаја наставног предмета се може открити и идеолошки концепт који носи данашње уставно право и остали предмети.

За један број наставних предмета постоје уџбеници који покривају наставно градиво, а аутори су наставници тог факултета. Ти уџбеници овај пут неће бити упоређени, већ остају као потенцијална тема неког будућег рада, што би допринело свеобухватнијем а тиме и квалитетнијем вредновању садржаја појединог наставног предмета.

2. УСТАВНО ПРАВО

Уставно право изучава највиши правни акт једне државе – устав (и или устав у материјалном смислу), користећи теоријске и практичне научне методе. Уставно право изучава не само уставне норме већ и законе, а изузетно, и подзаконске акте који чине уставноправну материју, све у циљу стицања знања и стварања потпуне слике о „најважнијим“ правним нормама, њиховој природи и месту у једној држави и њеном политичком систему.⁶

Циљ извођења наставе *уставној права* на основним академским студијама се дефинише у силабусима овог наставног предмета сажето у једној реченици или, пак, дескриптивно кроз навођење тема изучавања.

Главни циљеви курса уставног права на Правном факултету у Београду су да студенти стекну основна, а по потреби, и продубљена знања из области уставног права (општа питања уставног права, функција и природа устава, државна власт, цивилно друштво и др.); да разумеју сложену природу уставних институција и појава; да се оспособе за правну анализу уставних институција не занемарујући социјално окружење у којима се остварују итд. Као циљеви курса набрајају се и: проучавање „стандардне“ уставне материје (државна власт и друштво) и сагледавање њеног значаја као основе државног и друштвеног уређења земље; развијање код студената способности правне анализе и логичког размишљања и њихово подстицање на активан, правно а не политички утемељен, став према уставној стварности; оспособљавање студената да разлуче трајно од привременог, правилно од „аномалије“ у уставном животу; њихово формирање као правника који ће обједињавати добра обележја правника-теоретичара и

⁶ Уставно право се на неким факултетима изучава под тим или коригованим називом и на докторских студијама, што ипак неће бити предмет анализе у овом раду.

правника-практичара. Сажето, циљ предмета је да кандидат (студент) прошири и продуби знање из области уставног права.

На Правном факултету у Новом Саду образовни циљ уставног прва је стицање првенствено теоријских знања о уставу, људским правима, изборима, вертикалној и хоризонталној организацији власти као и основним уставним институцијама.

Циљ уставног права на Правном факултету у Нишу јесте развијање научних сазнања, академских вештина и практичних способности у тумачењу и примени правних правила у области уставног права, затим развијање креативних способности, овладавање методама, поступцима и процесима истраживања уставноправних принципа и института и стицање вештина у систему заштите и развоја уставне демократије и правне државе, све у складу са савременим правцима развоја ове научне дисциплине.

На Правном факултету у Крагујевцу као циљ овог наставног предмета наводи се упознавање студената са уставним поретком Србије и са уставним поретцима највећих земаља света, потом обрада друштвене праксе из које су проистекле и у којој се реализују уставне норме и посебно проучавање нормативног и стварног стања у друштвеном животу Србије.

Стицање неопходних научних теоријских сазнања о основним појмовима и питањима уставног права, овладавање методама научног истраживања и анализе упоредних уставних решења, као и упознавање са уставним системом Републике Србије који се преображава у државу грађанске парламентарне демократије, јесу циљеви уставног права на Правном факултету у Приштини са седиштем у Косовској Митровици.

Циљ уставног права сажето је описан на Криминалистичко-полицијској академији - стицање знања о садржајима важећег Устава, основним теоријско-правним појмовима у области уставног права и важнијим упоредноправним решењима.

Правни факултет у Бањој Луци и Правни факултет у Источном Сарајеву описно дефинишу циљеве изучавања предмета уставно право: обрада основних појмова, института и категорија као и теоријских поставки уставног права и устава; основне фазе уставног развоја; организација, структура и функционисање органа државне власти и институција уставног система; суверенитет; облик државног уређења и владавине итд.

У вези са остварењем циља извођења наставе је *исход* предмета који, стиче се утисак, није лако разликовати од самог циља предмета. Тако, исход предмета негде не само да проистиче из циља већ се на веома сличан начин и дефинише.

На Правном факултету у Београду исход предмета уставно право је стицање знања и вештина која кандидату омогућавају да самостално кри-

тички разматра широк круг питања овог предмета и да самостално предузима оригинално истраживање.

На Правном факултету у Новом Саду студент након положеног испита има основна знања из уставног права која су му неопходна за почетак рада на правним пословима у државној администрацији, локалној самоуправи, правосуђу, адвокатури.

На Правном факултету у Нишу исходи учења су разрађенији и састоје се од очекивања да студент: схвати генезу, структуру и природу устава; усвоји основне елементе правне логике европског континенталног права које ће даље развијати; развије способност да аргументовано и компетентно дискутује у уставноправној области, развије способност систематичног приступа правним проблемима и налази одговоре у вези са позитивно-правним уставним решењима; влада терминима, појмовима, уставноправним категоријама; развије способност анализе и синтезе, утврди и повеже значајне релевантне претпоставке функционисања уставне и правне државе.

На Правном факултету у Крагујевцу исход предмета се одређује као оспособљеност судената да схвате формалну и материјалну концепцију уставног права и стицање знања о најважнијим политичким институцијама, о структури, организацији, функционисању, ограничавању овлашћења највише власти једне државе путем људских слобода и права и сл. Као исход се наводи и проучавање троструке садржине уставног права: структуре државе, састава и функционисања уставних органа и основних начела политичког режима државе.

Савладавањем студијског програма предмета Уставно право на Правном факултету у Приштини очекује се да студент овлада основним знањима и препозна савремене тенденције у развоју Уставног права, усвоји цивилизоване европске уставне вредности и бори се за њихово оживљавање и примену на свим нивоима организације и функционисања државне власти. Такође студент треба да развије способност уставноправне анализе и синтезе, аргументовано дискутује о свим уставноправним питањима, суди и анализира позитивна уставноправна решења, изгради се као академска личност која познаје и разуме установе уставног уређења, служи се правним терминима и која је способна да едукује и преноси своја знања правним лаицима.

Исход предмета је сажето одређен на Криминалистичко-полицијској академији као поседовање знања која се односе на важећа уставноправна решења и познавање важнијих упоредноправних решења и основних теоријских појмова у области уставног права.

У формуларима силабуса наставног предмета Уставно право на правним факултетима у Бањој Луци и Источном Сарајеву нема рубрике „исход предмета“ па је жељени исход - овладавање знањем из уставног права, видљив из циља предмета.

Основни *садржај* предмета (курса) уставно право, који се грубо може сажети на материју о државној власти и о људским правима и слободама, у силабусима је детаљно подељен на теме и наслове који се изводе по утврђеном распореду. Основне групе тема које се изучавају на овим правним факултетима су: општа питања у вези са уставом (појам, врсте и др.) и уставним правом (појам, предмет, метод и др.), људска права и слободе (појам, типологије, заштита и др.), државна власт и политичке институције (појам, функције, облици, организација, органи, избори и др.), федерална држава и облици децентрализације (вертикална подела власти, територијална аутономија, локална самоуправа), судска власт, уставно судство.

Садржај предмета састоји се од теоријских ставова и објашњења, компаративних уставних решења – савремених и историјских, и позитивног уставног права у Републици Србији и Босни и Херцеговини (Републици Српској). Теме које су обухваћене текстом који следи изучавају се пре свега на предавањима (теоријска настава), док се један део материје продубљено изучава и на вежбама (практична настава).

Садржај предмета уставно право на Правном факултету у Београду је испуњен тако да се студентима приближе вредности традиционалног уставног права и да се они обавесте о новим појавама и процесима у уставном праву. Садржина предмета је подељена на неколико целина: општа питања уставног права (појам и својства устава, доношење и промена устава итд), систем власти (парламентарни, председнички и мешовити), изборно право (изборни системи, природа мандата), политичке институције (парламент, шеф државе, влада), територијална организација власти (федерална држава, локална самоуправа, територијална аутономија), уставне гаранције и заштита људских права, судска власт и уставно судство. Полазећи од претпоставке да је уставно право грана унутрашњег, а не међународног јавног права, садржај предмета не обухвата „уставно право“ Европске уније или других међународних организација.

На Правном факултету у Новом Саду садржај/структура предмета уставно право почиње темама о уставу (појам, својства, класификације, ревизија, систематика, темељни принципи), а потом се обрађују слободе и права грађана (међународне декларације и стандарди, држављанство, систематика, типологија, ограничења, заштита). Наредни делови садржаја подељени су на: изборни систем (појам, изборне радње, бирачки списак, изборне јединице, број посланика, кандидовање, расподела мандата, контрола и заштита); друштвено уређење; федерализам (појам, расподела надлежности, положај федералних јединица, регионална држава, аутономија); организацију власти (начела, вертикална и хоризонтална подела власти, представничка тела, извршна власт, управа, судови, заштита уставности и

уставно судство); уставни систем и ванредне прилике; локалну самоуправу (типови, општина); државне симболе.

Правни факултет у Нишу врло детаљно разрађује садржај предмета уставно право. Након општих питања о уставном праву и уставу (предмет, садржина, извори, однос уставног права са другим гранама права, појам устава, развој уставности), обрађују се теме о уставном праву Европске уније (настанак и развој ЕУ, структура и правна природа Уније, подела надлежности између Уније и држава чланица). Следеће целине су: права човека (теорија, дејство, подела); облици државне власти (унитарна и федерална држава); непосредна демократија и представнички систем (институције, појам, бирачко право, мандат); избори и изборни системи (принципи, поступак, техника, методи); политичке странке (појам, природа, врсте, критика); облици државне власти (подела власти, мешовити систем, јединство власти); законодавна власт (положај парламента, законодавни поступак); извршна власт (положај шефа државе, положај владе); управа и судство (положај и организација државне управе, правосудни систем, судијска функција, омбудсман); принцип уставности и законитости, владавина права и правна држава; уставно судство (системи контроле уставности, положај уставних судова); локална самоуправа и аутономија (појам, обележја и функције локалне самоуправе и територијалне аутономије).

На Правном факултету у Крагујевцу пре општих питања уставног права и устава (предмет и назив уставног права, појам функције, садржина, својства, врсте, доношење и промена Устава) и основних извора и начела уставног права, изучавају се теоријска питања уставног права, порекло устава, историја уставности Србије и света, периодизација развоја уставности. Садржај предмета даље чине: уставне и политичке институције; слободе, права и дужности човека и грађанина; организација власти; уставност и законитост; правосудни систем; Уставни суд Србије; територијално уређење и локална самоуправа.

Садржај предмета Уставно правно на Правном факултету у Приштини такође почиње општим питањима као што су: појам, назив, предмет, метод и извори уставног права; појам, доношење, промена и поделе устава. Део садржаја у вези са теоријом о државној власти је: сувереност и легитимност државне власти; теорија о односима државне власти (подела и јединство); појам и институције непосредне демократије (референдум, народна иницијатива). Остали садржај предмета чини: изборно право (бирачко право, изборне јединице, кандидовање, спровођење избора и расподела мандата); политичке странке (организација, подела, идеологија, страначки системи); парламент, шеф државе, влада; конфедерација, федерација (врсте, разлози образовања, надлежности); локална самоуправа и аутономија; људска права и слободе, владавина права (начела и институције); судство, тужилаштво и уставно судство.

На Криминалистичко-полицијској академији садржај теоријске наставе уставног права подељен је на следеће целине: предмет, садржина и метод уставног права; појам, садржина и доношење устава; појава и развој уставности у свету и Србији; облици државне власти (председнички, парламентарни, скупштински, мешовити и ауторитативни); људска и мањинска права и слободе; економско уређење; изборни и страначки систем; уређење власти у Републици Србији (парламентарни систем, Народна скупштина, Председник, Влада, судови, Уставни суд итд), аутономне покрајине, локална самоуправа, поступак промене устава.

На Правном факултету у Бањој Луци садржај предмета уставно право је детаљно разрађен на већи број тематских целина: појмовне, теоријске и историјске основе уставног права и устава; настанак, појам и битна својства устава (опште и у Босни и Херцеговини); настанак и развој устава и уставности у свету; цивилно (грађанско) друштво, права и слободе човека и грађанина; слободна привреда и економско-социјално уређење; демократија и политичке институције у уставном систему (демократија, политичке странке, изборни систем, парламент, шеф државе, влада, војска и полиција итд); суверенитет; облици државног уређења и владавине (федерација, конфедерација, унија, република, монархија); систем државне власти (теорије, подела, јединство); развој југословенске уставности до 1990.; конституисање и уставно уређење Босне и Херцеговине, Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине (формирање, надлежност, власт); владавина права – уставност и законитост; правосудни систем – судска власт (опште, Босна и Херцеговина); уставни судови (опште, Босна и Херцеговина); територијална аутономија и локална самоуправа (опште, Босна и Херцеговина); Брчко дистрикт Босне и Херцеговине; уставно право Европске уније (стварање, организације, циљеви итд).

На Правном факултету у Источном Сарајеву садржај предмета је систематизован на тематске целине слично као у Бањој Луци – почиње појмовним, теоријским и историјским основама уставног права па све до уставног права Европске уније и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине. У садржају предмета, између осталих, извојена је целина која се односи на уставно уређење држава насталих распадом СФРЈ и посебно основе уставног уређења суседних држава (Републике Србије и Републике Хрватске).

3. ИЗБОРНО ПРАВО

Изборно право изучава изборе као непосредно изражавање политичке воље грађана. Изборно право се састоји од правних и других (математичких, техничких) правила која уређују изборе, а која се могу груписати у

неколико целина: материјално изборно право (право гласа и друга права), процесно изборно право (изборни поступак), изборна геометрија (изборне јединице), изборна математика (прерачунавање гласова у мандате) и изборна техника (конкретна упутства о раду органа за спровођење избора, бирачком месту итд). Наставни предмет изборно право није заступљен на свим напред побројаним факултетима нити се изучава на истом нивоу студија, што донекле релативизује анализу циља, исхода и садржаја овог предмета.

Циљ курса изборног права на мастер судијама Правног факултета у Београду је да омогући студентима да стекну продубљена знања о значају избора у процесу демократског политичког одлучивања. Осим тога, циљ је и да се студентима понуде продубљена научна сазнања различитих грана јавног права: људских права, парламентарног права, управног права и да им се пруже практична знања у вези са изборним процесом. Ова знања чине и *исход* предмета, произашлог из посматрања искустава других држава и историјског развоја, али и односа изборног система и одговарајуће политичке културе.

На основним студијама Правног факултета у Новом Саду образовни циљ предмета изборно право је стицање првенствено теоријских знања о изборима, бирачком праву, бирачком списку, изборним радњама, изборним јединицама, расподели мандата, типовима кандидатских листа, техникама гласања. Исход образовања су стечена основна знања неопходна за почетак рада на правним пословима у органима за спровођење избора, скупштини, државној администрацији, локалној самоуправи, правосуђу, адвокатури.

На основним студијама Правног факултета у Бањој Луци циљ изучавања овог наставног предмета⁷ је обрада и изучавање: основних појмова, института, категорија и теорија изборног права; изучавање представничког система и представничког мандата; развоја избора, теорије о изборима и изборног система; различитих изборних система и система Босне и Херцеговине; организације избора, изборне технике, утврђивања резултата и расподеле мандата.

Садржина предмета изборно право на Правном факултету у Београду састоји се из више тематских јединица: уводна разматрања (појам, предмет, извори изборног права итд); материјално изборно право (активно и пасивно бирачко право, право кадидовања, право уписа у евиденцију о бирачима, право гласања, информисања, контроле избора); изборни поступак (расписивање избора, предлагање кандидата, изборна кампања, гласање,

⁷ Наставни предмет се зове Изборно и парламентарно право, а овде описујемо његов део који се односи на изборно право.

утврђивање резултата, заштита изборног права); изборна геометрија (врсте изборних јединица, врсте представништва, церимандеринг, величина изборне јединице и пропорционалност); изборна математика (дефиниција, класификација, предности и мане изборних система, већински, пропорционални и мешовити изборни систем); узроци и последице изборних система; изборни системи појединих земаља (Велика Британија, Француска, Немачка, Ирска, Италија); изборни системи у Републици Србији (парламентарни, председнички, покрајински, локални).

На Правном факултету у Новом Саду садржај/структура предмета изборно право (теоријска настава) састоји се од: увода (предмет, метод, однос са другим гранама права); извора изборног права (међународни и унутрашњи); развоја изборног права (ограничено, неједнако, опште право гласа, већински и пропорционални системи, афирмативна акција); самог изборног права (активно и пасивно бирачко право, кандидовање, упис у бирачки списак, право гласа, методе, технике и поступак гласања, информисање о изборима, контрола избора, заштита изборног права); и дела о органима за спровођење избора (избор и врсте органа, независност и самосталност, надлежност и међусобни односи, поступак рада, положај у уставном систему). Практичну наставу чини посета изборној комисији, разговор, дискусија, симулација тока изборних радњи.

На Правном факултету у Бањој Луци садржај наставног предмета Изборно и парламентарно право који се односи на изборе подељен је у више целина: предмет, методи, извори и развој изборног права; активно и пасивно бирачко право (садржај, природа, субјекти); право кандидовања (садржај, природа, субјекти итд); право гласа (садржај, природа, субјекти, поступак); право на информисање о изборима (садржај, природа, субјекти); контрола избора (садржај, субјекти, поступак); заштита изборног права (институције, инструменти, субјекти, санкције); изборни системи (већински, пропорционални, мешовити); изборне јединице (критеријуми образовања, тип, утицај на резултат избора); корективни фактори изборног система (број посланика, изборни праг); изборни систем у Босни и Херцеговини (изборни систем, бирачко право, евиденција бирача, изборни органи, изборне јединице, кандидовање, кампања, гласање, расподела мандата, престанак мандата, финансирање, заштита изборног права, врсте избора у БиХ).

4. ПАРЛАМЕНТАРНО ПРАВО

Парламентарно право је научна дисциплина која за предмет изучавања има положај парламента у политичком систему. Норме о парламенту су део уставног права, али се на неким факултетима парламентарно право

предаје као посебан наставни предмет. У том наставном предмету проширено и продубљено се изучавају организација, надлежности и функционисање представничког тела, као и нека друга важна питања – улога политичких партија, однос парламента и других органа државне власти итд.

На Правном факултету у Београду наставни предмет парламентарно право изводи се на основим студијама и има *циљ* да студент прошири и продуби своја знања о саставу, организацији и функционисању парламента стечена из уставног права. Циљ је и да се студенти упознају са парламентарном праксом, да активно приступају сложеним проблемима функционисања парламента и да изналазе правно аргументована решења. *Исход* предмета управо је достизање таквог нивоа знања и вештина који студенту омогућава да самостално и критички разматра питања парламентарног права и самостално предузима оригинална истраживања.

На Правном факултету у Новом Саду парламентарно право, као изборни предмет основних студија, има за циљ да студенти који га похађају стекну првенствено теоријска знања о организацији парламента, статусу и правима посланика, посланичким групама, законодавном и другим парламентарним поступцима. *Исход* образовања је одређен на општи начин, као стицање основних знања за почетак рада на правним пословима у скупштини, државној управи, локалној самоуправи, правосуђу, адвокатури.

Парламентарно право је изборни предмет на мастер студијама Правног факултета у Нишу и има за *циљ* развијање сазнања, способности и вештина у истраживању парламентарног права. Такође, циљ предмета је и развој креативних способности и вештина у тумачењу и примени правила парламентарних поступака, а све у складу са савременим правцима развоја парламентарног права као научне дисциплине.

Савладавањем програма предмета од студента се очекују следећи *исходи*: стечена општа и посебна знања о институцији парламента у уставној организацији власти и о кључним институтима парламентарног права; схватање уставних правила и механизма у вези са функционисањем парламентарног система; повезивање теоријских знања са политичком праксом; компаративно истраживање парламентарних института и политичких феномена.

На основним студијама Правног факултета у Приштини *циљ* изборног предмета парламентарно право је изучавање парламентарне демократије, развоја и функционисања главних парламентарних институција и упознавање правних и других правила којима се регулише понашање учесника у парламентарном одлучивању. *Исход* предмета је сазнање студента о: предностима парламентарне демократије; тековинама европске (и светске) парламентарне културе и традиције, неопходним друштвеним, материјалним, културним и другим условима за развој парламентаризма; раду и функцио-

нисању парламентарних институција; српској парламентарној демократији; структури и изворима парламентарног права и његовом утицају на парламентарне институције у конкретним друштвеним и политичким условима.

Циљ изучавања парламентарног права на Правном факултету у Бањој Луци, унутар предмета Изборно и парламентарно право, јесте стицање знања о кључним организационим и функционалним елементима институције парламента у домаћим и компаративним правним системима поделе власти. Изучавањем парламентарног права студентима се омогућује увид у правне институте парламентарног права, уставноправну функцију парламента, контролу над извршном влашћу и креирање законодавства државе.

Садржај предмета парламентарно право на Правном факултету у Београду подједнако се састоји од материјалног и процесног парламентарног права. Посебна пажња посвећена је правном положају посланика, парламентарним процедурама и односу између парламента и других државних органа. Садржина предмета обухвата и упоредно парламентарно право и парламентарну праксу, уз обилазак парламента.

На Правном факултету у Новом Саду садржај/структура предмета парламентарно право обухвата: уводни део (предмет, метод, извори); парламентарно материјално право (унутрашња организација, статус посланика, посланичке групе); парламентарне поступке (уставотворни и законодавни поступак, поступак контроле владе, сукоб домова парламента, одговорност шефа државе, изборни поступци, непосредно учешће грађана); општа правила припреме правних прописа (појам, врсте, форма, структура, језик, логичко изражавање и др.); законодавни поступак (појам, извори, врсте, иницијатива, предлагање, радна тела, амандмани, ток, учешће грађана, проглашење, премапотпис, законодавни вето, објављивање, ступање на снагу и др.). Практична настава обухвата дебате, анализе скупштинских материјала, симулације парламентарног заседања.

Садржај предмета парламентарно право на Правном факултету у Нишу подељен је у већи број наслова, прво материјалног а потом и процесног парламентарног права. Садржај предмета обухвата: карактер и изворе парламентарног права; институцију парламента, посебно у уставној и политичкој демократији; функције, уставне надлежности, структуру парламента (једнодомна и/или дводомна скупштина); чланове парламента и парламентарни мандат – у теорији и пракси, слободни мандат у савременој држави, трајање, престанак и заштита, неспојивост функција; политичке партије и парламентарне групе у парламенту; аутономију парламента, унутрашњу организацију и руковођење, одборе и комисије, руководеће органе, парламентарни календар (заседање, седница, сазив); законодавну процедуру (моделу законодавног поступка, редовна, хитна и ванредна процедура, амандмани, буџетски поступак, влада у законодавном поступку, ефекат

бикамерализма на законодавну процедуру); парламент и извршну власт (избор владе, инструменти контроле: посланичка питања, интерпелације, истражни одбори, гласање о неповерењу влади); Европски парламент: структура, функционисање и процедура.

На Правном факултету у Приштини садржај овог предмета такође се састоји од општих питања о парламенту, материјалног и процесног парламентарног права. Теме овог предмета су: појам и порекло парламентаризма, парламента и парламентарне демократије, функције, структура и место парламента у парламентарној демократији; извори парламентарног права; однос бирача и представника, слободан мандат, трајање, престанак, заштита мандата, инкомпатибилитет; политичке партије, парламентарне групе; унутрашња организација парламента, пословник, заседања, седнице, модели парламентарног сазива, парламентарни одбори, комисије, руководећи органи парламента итд; законодавни поступак, иницијатива, елементи, амандмани, доношење закона по хитном поступку, доношење буџета, улога владе у законодавном поступку; бикамерализам, равноправност домова у законодавству, доношење федералних закона; парламент и извршна власт, подела власти; инструменти парламентарне контроле владе: посланичко питање, интерпелације, гласање о неповерењу, Европски парламент – организација, надлежност, функционисање и одлучивање.

Садржај парламентарног права на Правном факултету у Бањој Луци чине: предмет и извори парламентарног права (Француска, Немачка, Уједињено Краљевство, Европска унија); институција парламента (појам, структура, законодавна, контролна и буџетска функција, једнодомни и дводомни парламент, политичке партије); статус и права посланика (типологије права, парламентарни мандат – почетак, престанак, слободан, императиван итд); парламентарни имунитет, парламентарна неодговорност, права и дужности посланика); неспојивост функција и сукоб интереса (парламентарна инкомпатибилност, политички и економски разлози неспојивости функција, неизборност, последице парламентарне инкомпатибилности, инкомпатибилност у домаћем праву); унутрашња организација парламента (домови, радна тела, парламентарне групе, руководећи органи), облици рада парламента (општа правила, заседања, седнице); ток парламентарне седнице (дневни ред, одбори, дебата, опструкција, гласање, Народна скупштина); надлежности парламента (нормативна, законодавна, парламентарна контрола владе, изборне надлежности, уређење сопствене организације); парламентарни поступци (уставотворни, законодавни); редовна процедура усвајања закона (уопште и у Народној скупштини Републике Српске и Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине), посебни законодавни поступци; поступак контроле рада владе (посланичко питање, интерпелација, поверење влади, одговорност шефа државе, поступци

избора у парламенту), Европски парламент (установљавање и развој, мандат, надлежност, нормативна процедура, буџетска улога, процедура избора и именована, контролна функција).

5. УСТАВНО СУДСТВО

Наставни предмет Уставно судство се изводи на последипломским студијама – мастер и докторским. Иако овај предмет има другачије називе на различитим факултетима, уочљиво је да се ради о једном предмету који обрађује уставно судовање и уставни суд. Садржај предмета је прилагођен мастер или докторским студијама и утолико се разликује на поједином курсу и факултету.

На докторским студијама Правног факултета у Београду наставни предмет судска контрола уставности има за *циљ* ближе упознавање студената са „четвртом државном функцијом“ – функцијом контроле уставности, која без обзира што је новијег датума у свакој држави има огроман значај. Упознавање студената са природом и значајем уставног судства, продубљивање стеченог знања о организацији и функционисању уставних судова, упознавање праксе уставних судова и специфичности ове државне функције, као и развијања код студената способности да изналазе решења сложених проблема која ће бити правно утемељена, јесу *исходи* овог предмета.

Образовни циљ наставног предмета уставно судство на мастер студијама Правног факултета у Новом Саду јесте стицање продубљених знања о надлежностима и поступцима пред уставним судом, на основу увида у литературу, компаративну уставност и праксу уставног суда. Исход образовања су знања неопходна за припрему докторског рада, као и за вршење сложенијих правних послова у уставном суду, скупштини, државној администрацији, локалној самоуправи, правосуђу, адвокатури.

Циљ наставног предмета уставно судство на мастер студијама Правног факултета у Нишу је развијање научних сазнања, способности и академских вештина у области уставног судства, развој креативних способности у тумачењу правила о надлежностима, поступку и дејству одлука уставног суда, овладавање специфичним вештинама у примени уставно-судске заштите и правила уставно-судске контроле, све у складу са савременим развојем. Исход учења је: сазнање студента о структури и настанку уставног судства и система уставно-судске контроле у правној држави; способност да понуди критичке и аналитичке одговоре у вези са позитивно-правним решењима; способност да аргументовано дискутује, истражује и презентује резултате свог научног рада и тако допринесе развоју научне мисли у области уставног судства; способност решавања проблема употре-

бом научних метода и поступака и да стечена знања примени у пракси остварења правне државе.

На докторским студијама Правног факултета у Приштини циљ наставног предмета уставно судство – одабране теме јесте развијање продубљених научних сазнања, способности и академских вештина у процесу истраживања у области уставносудске контроле и система заштите уставности и законитости, развијање способности аналитичког и критичког размишљања упоређивањем теоријских ставова и уставносудских одлука у систему уставне демократије, овладавање научним методама, све у складу са савременим развојем ове научне дисциплине. Исход предмета је способност студента да: систематично анализира уставносудске одлуке у систему заштите уставности и законитости; упоређује теоријске ставове о уставносудској контроли и функционисању уставног суда у уставном систему; компетентно, научно и аргументовано дискутује, истражује и презентује резултате свог научног рада који ће допринети развоју научне мисли и уставносудске контроле; примени научне методе у истраживању тема уставног судства.

На истом факултету циљ наставног предмета мастер студија, уставног судства је излагање судске и вансудске контроле уставности и законитости, истицање аргументације у прилог постојања уставног суда као органа судске контроле, разрада механизма уставног судства (избор и састав суда, поступак, надлежност, доношење одлука и њихово дејство). Исход предмета је одређена као способност студента да схвати значај контроле уставности и законитости, да упозна механизам рада и одлучивања уставног суда, да упоређује упоредну судску праксу и критички оцењује законске одредбе о организацији, начину рада и одлучивања Уставног суда Републике Србије.

Садржај предмета судска контрола уставности на Правном факултету у Београду чине следеће области: појам и значај уставног судства; системи уставног судства; функције уставних судова, избор и састав уставних судова; поступак пред уставним судовима, дејство одлука уставних судова. Судска контрола уставности у федерацијама је предмет посебне пажње с обзиром на њен нарочит значај у овим државама.

Садржај уставног судства на Правном факултету у Новом Саду састоји се од следећих јединица: компаративно уставно судство; облици заштите уставности (судска, уставносудска, парламентарна); надлежности уставног суда (контрола уставности и законитости, сукоб надлежности, одлучивање о кривици шефа државе и других државних функционера, изборни спорови, непосредна заштита људских права, забрана рада политичке странке, тумачење устава); поступци пред уставним судом (покретање, овлашћени предлагачи, инструменти, ток, одлучивање, дејство одлуке); Уставни суд Републике Србије.

Садржај уставног судства на Правном факултету у Нишу чине следеће теме: појам и значај контроле и заштите уставности; претходна и накнадна, апстрактна и акцесорна, обавезна и факултативна контрола уставности; популарна тужба, судска контрола уставности и њени облици; функције уставних судова; врсте уставних спорова: уставност и законитост, сукоб надлежности, федерални спорови, суђење високим државним функционерима, повреде основних права грађана, противуставност и забрана деловања политичких партија, тумачење устава, мишљења о уставноправним питањима; избор и састав уставног суда, поступак: предлог и иницијатива, предходни поступак, разматрање и одлучивање, јавна расправа; поступак по уставној жалби, врсте, дејство и извршење одлука уставних судова.

На докторским студијама Правног факултета у Приштини садржај предмета уставно судство – одабране теме састоји се од следећих области: системи контроле уставности; судска контрола уставности, настанак и развој уставног судства; нормативна контрола уставности; надлежности уставног суда; поступак пред уставним судом. На мастер студијама истог факултета предмет уставног судства подељен је у више целина: појам и значај контроле и заштите уставности са становишта правне државе; системи контроле уставности: судска и вансудска, предходна и накнадна, обавезна и факултативна, апстрактна и акцесорна, централизована и децентрализована судска контрола уставности; контрола уставности редовних судова и уставних судова; уставни судови и спорови: нормативна контрола, сукоби надлежности, федерални спорови, спорови о правима грађана, суђење високим функционерима, забрана рада политичких партија, тумачење устава и давање мишљења о уставноправним питањима; избор и састав уставних судова Немачке, Италије, Аустрије и Србије; поступак пред уставним судом: покретање (Немачка, Аустрија итд), предходни поступак – ток и процесне радње, главни поступак и јавна расправа – разматрање предмета, изјашњавање учесника, предузимање мера, одлучивање, поступак по уставној жалби, врсте, дејство и извршавање одлука уставних судова.

6. ЉУДСКА ПРАВА

Наставни предмет људска права се изводи на сва три нивоа студија и такође има различите називе. Без обзира да ли наставни предмет носи назив људска права, уставна заштита људских права, уставно право и заштита људских права итд., садржај се односи на људска права и њихову заштиту.

На докторским студијама Правног факултета у Београду курс наставног предмета људска права има за *циљ* да повеже материју људских права

проучавану у другим предметима на правном факултету и заокружи знања из области људских права. *Исход* предмета су продубљена научна сазнања из уставноправног и међународног контекста људских права, а која повежу различите области јавног права.

У наставном предмету уставна заштита људских права на мастер студијама Правног факултета у Новом Саду као циљ се одређује стицање продубљених знања о: непосредној уставносудској заштити људских права, начелима те заштите, субјектима активне легитимације, уставној жалби, условима коришћења заштите људских права, поступку заштите људских права пред уставним судом. *Исход* предмета јесу неопходна знања за рад на припреми мастер рада и за вршење правних послова у уставном суду, скупштини, државној администрацији, локалној самоуправи, правосуђу, адвокатури, код заштитника грађана и покрајинског омбудсмана.

Циљ наставног предмета људска права на мастер студијама Правног факултета у Нишу је развијање научних сазнања и способности у области људских права, стицање академских вештина и развој креативних способности у заштити људских права пред националним и међународним институцијама, све у складу са савременим развојем ове научне дисциплине. *Исход* предмета су очекивања да студент схвати генезу, структуру и природу људских права, као и међународноправне и домаће стандарде у области људских права; развије способност за аргументовану и компетентну дискусију о реализацији и заштити људских права; развије способност систематичног приступа проблемима и изналагања одговора у вези са позитивно-правним решењима материје људских права; овлада кључним терминима, појмовима и категоријама у области људских права.

На мастер студијама Правног факултета у Приштини циљ наставног предмета људска права је упознавање са стањем и развојем људских права и слобода, основним актима о људским правима, борбом за ширење људских права на националном и међународном плану, класификацијом слобода (личних, политичких и др.) и механизмом заштите у нашем правном систему. *Исход* предмета се одређује као развијена свест о поштовању и заштити људских права и слобода.

На основним струковним студијама Криминалистичко-полицијске академије у Београду наставни предмет уставно право и заштита људских права има за циљ стицање теоријских и у одговарајућој мери практичних знања из области уставног права и заштите људских права, посебно у уставном систему Србије. *Исход* овог предмета је поседовање знања о важећим уставноправним решењима и о институционалним механизмима заштите људских права. На мастер студијама ове високошколске установе наставни предмет полиција и људска права има за циљ, такође, стицање знања из области људских права, с посебним освртом на основна полициј-

ска овлашћења и њихову примену у складу са међународним стандардима. Исход предмета је разумевање односа полиције и људских права, заштите људских права и законите примене полицијских овлашћења.

Садржај наставног предмета људска права на Правном факултету у Београду састоји се, пре свега, од унутрашњег (уставноправног) аспекта људских права подељеног у два дела – општи и посебни. У општем делу изучавају се основни појмови из области људских права, извори, унапређење, контрола људских права, надзор над поштовањем људских права (врсте надзора, активности субјеката надзора). У посебном делу материје изучавају се основна људска права гарантована међународним инструментима и уграђена (или која тек треба да буду уграђена) у наш правни систем.

Садржај предмета уставна заштита људских права на Правном факултету у Новом Саду чине: појам уставне заштите људских права (компаративно право, однос уставносудске и других облика заштите људских права); основна људска права (појам, правна природа, статус, уставна држава и основна права, утуживост); принципи заштите (примат међународног права, уставно гарантовање људских права и уређивање њихове заштите, непосредна примена у става и уставноправна заштита); облици заштите (индиректна, непосредна); инструменти заштите (уставна жалба, изборни спор, забрана рада политичке странке); поступци (поступак по уставној жалби); практична настава (анализа одлука уставног суда, презентовање и анализа спорних уставноправних питања конкретног предмета).

Садржај предмета људска права на Правном факултету у Нишу обухвата: појам и обележја људских права; основна права у правној теорији и у пракси европских уставних судова; развој идеје о људским правима, теоријска схватања; извори људских права (унутрашњи, међународни); теорије о функцијама основних права (либерална и институционална, вредносна и демократско-функционална); правно дејство основних права, адресати, дејство према трећим лицима; уставна систематика и квалификација људских права; ограничење и суспендовање људских права; надзор над поштовањем људских права, међународни надзор; заштита у домаћем правном систему (судска, управносудска, уставносудска заштита); уставна жалба и уставно судство; нормативна контрола и заштита људских права; Европски суд за људска права (организација, надлежност, поступак); начело једнакости; либерална, политичка, економска, социјална, мањинска, индивидуална и колективна права и слободе.

Садржај предмета уставно право и заштита људских права на Криминалистичко-полицијској академији састоји се од целина које се односе на уставно право (предмет и метод уставног права, појам, својства и функције устава, уставно уређење Републике Србије, организација власти Републике Србије, државно уређење Републике Србије, покрајинска аутономија, ло-

кална самоуправа) и тема у вези са људским правима: појам и еволуција људских права; општа начела остваривања људских права; подела људских права (лична, политичка, економска, социјална, културна, права припадника националних мањина); људска права у ванредном стању; заштита људских права (управна, судска, вансудска, међународна), практична настава (анализа уставних текстова и конкретних примера заштите људских права). Садржај предмета полиција и људска права на овој високошколској установи има три веће целине – о положају полиције у уставном систему власти, о односу полиције и људских права (основна људска права и слободe и полицијска функција, фактори кршења људских права, амбивалентност полицијске функције, дискрециона власт полиције, међународни инструменти и стандарди поступања полиције и др) и посебни део о људским правима и полицији (класификације људских права, услови уживања људских права, овлашћења полиције у ванредном стању, људска права од посебног значаја за поступање полиције), као и део у вези са практичном наставом (анализа позитивноправних, унутрашњих и међународних аката, судске и друге праксе).

7. ЗАКЉУЧАК

Пет напред описаних наставних предмета из уставноправне материје⁸ имају сличан садржај уз, углавном, мање разлике. Код наставног предмета уставно право разлике нису велике а тичу се, на пример, посебних лекција о „уставном праву“ Европске уније на неким факултетима, обимнијем изучавању историје уставности и посебно историје уставности Србије, обиму изучавања људских права (мање обимно на Правном факултету у Београду а обимније на Правном факултету у Новом Саду, на пример), распореду наставне материје (да ли се људска права изучавају пре или после организације власти)...

Остали наставни предмети су већином изборни, што значи да је и њихов садржај „слободније“ одређен, а у циљу разноврснијег стицања знања. Циљ и исход наставних предмета се разликују како у опису и дефинисању тако и у стилу (да ли је исход наставног предмета „развијање код студената...“ или „развијеност код студената...“), али су унутар једног факултета у добром броју „типски“ одређени.

Обрађене наставне предмете карактерише заједничка идеолошка парадигма. Циљ и исход, а поготово садржај уставног права и других настав-

⁸ Од седам наставних предмета раније названих „базним“ (у наведеном раду аутора), изостављена су два: локална самоуправа и савремени политички системи.

них предмета казује да је у питању либерални (или либерално-демократски) концепт конституционализма и да је то модел, матрица који прате ови наставни предмети.

Јединствен и складан садржај наставних предмета је свакако идеал коме треба тежити, али његово достигнуће не зависи само од правно-техничког квалитета наставног предмета. Тешко је замисливо да предмет посматрања, анализе и изучавања буде уставни поредак (систем) који је потпуно функционалан, складан, одговарајући времену и конкретним друштвеним околностима. Како таквог поретка у реалном свету још увек нема, садржај наставног предмета ма колико био позитивистички не сме бити апологетика, већ позитивна критика уставне и друге правне норме из уставноправне материје. Таквим научним критичким приступом наставни предмет остварује свој циљ – стицање знања, али и формира критичку мисао зарад побољшања уставног система. Тим пре јер жељена функционалност и склад не одликују садашњи уставни поредак у Републици Србији, а још мање у Босни и Херцеговини.

Стога, концептуализација циља и његове материјализације – исхода, није ваљана без довољне заступљености и емпиријског метода утврђивања реалних чињеница. А те чињенице могле би бити: остварење норме, њена применљивост и друштвено окружење, склад правног и ширег друштвеног система у којем норма живи.

Упоређивањем циља, исхода и у првом реду садржаја, ствара се релативно целовита слика о ономе шта се у уставноправној материји изучава на факултетима. Овај приказ је тек делом потпун, у смислу датог „времена и простора“, али не и свеобухватан јер је као такав незамислив без повратног сазнања о томе како конкретна норма живи.

*Slobodan Orlović, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Review of the Subject of Constitutional Law Matter – Objective, Outcome and Content of the Subjects

Abstract

The paper deals with the objective, outcome and content of constitutional law and other subjects of constitutional law matter that is thought in public law schools in Republika Srbija and Republika Srpska, and at the Criminal police Academy in Belgrade. Processing, first of all, the content of these academic courses is a continuation of previously published work on some formal data about the courses. The paper emphasizes the need for a critical approach to the constitutional system which is, as part or whole, the topic of the constitutional law matter subjects. With such scientific approach, the constitutional system can become more harmonious and functional which will affect the quality of the academic courses.

Key words: course, objectives, outcomes, contents, constitutional law.